

Intersekcionalní přístup ve zkoumání sociálních nerovností

Alena Křížková, Hana Hašková

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

již více než tři dekády se ve feministických proudech diskutuje o intersekcionalním přístupu a jeho významu pro vědu, vzdělávání i pro praxi a tento přístup se dále rozvíjí (např. Collins 1990; Crenshaw 1991; Denis 2008; Lombardo, Verloo 2009; Choo, Ferree 2010; Winker, Degele 2011). Cílem tohoto tematického čísla je otevřít diskusi o intersekcionalním přístupu v rámci feministické kritiky sociálních nerovností v ČR. Toto číslo vychází jako vůbec první tematické číslo zaměřené na intersekcionalní přístup v sociálních vědách v ČR. I když v evropských a světových sociálněvědních časopisech vyšly již desítky tematických čísel o intersekcionalitě, ani ve světovém feministickém myšlení ještě není intersekcionalní přístup dostatečně rozvinut, zejména v metodologické rovině a z hlediska jeho možného praktického využití. Zaměření tohoto čísla reflektuje dosavadní vývoj v oblasti intersekcionalního výzkumu a diskusí týkajících se zejména vývoje v angloamerické komunitě feministických badatelek a zároveň rozvíjí a posouvá tuto diskusi teoretickými a empirickými studiemi, které se soustředí na středoevropský kontext.

Výchozím předpokladem intersekcionalního přístupu je myšlenka, že neexistuje jediná kategorie (rasa, třída, gender, etnicita, národnost nebo sexualita a další), která by mohla vysvětlit lidskou zkušenost, jež je strukturována rozdíly a distribucí moci, bez odkazu k dalším kategoriím (např. Collins 1993; McCall 2005; Krekula 2007; Walby 2007; Milevska 2011; Yuval-Davis 2012; Collins, Bilge 2016; Hancock 2016; Romero 2018; v ČR např. Kolářová 2008). Patricia Hill Collins (Collins 1990: 276) hovoří o „matici nadvlády“ (*matrix of domination*), která se vztahuje k různým oblastem distribuce moci (strukturální, disciplinující, hegemonické a interpersonální). Kimberlé Crenshaw (1991), jež je považována za zakladatelku termínu intersekcionalita, se zaměřuje na překrývající se kategorie diskriminace a ve svých pracích upozorňuje na „intersekcionalní neviditelnost“ některých žen, zejména žen diskriminovaných rasově. Podle tohoto přístupu jsou systémy nerovností neoddelitelně propojeny a (re)produkují

se na různých úrovních od struktury společnosti přes instituce, symboly a normy až po individuální praktiky.

Intersekcionalní přístup zdůrazňuje důležitost jednak zahrnutí a sdílení zkušenosti a perspektivy vícenásobně marginalizovaných skupin, jednak důležitost chápání různých institucí jako vzájemně propojených ve spoluvytváření komplexních nerovností. Intersekcionalní přístup se zabývá vztahovostí identit, sociálním kontextem, mocenskými vztahy, komplexitou sociálních nerovností a sociální spravedlností. V souvislosti s tím je třeba pracovat na přesnějším a komplexnějším pochopení identity a na fluidnějším vymezení genderu, rasy, sexuality, třídy a jiných znevýhodňujících kategorií. Intersekcionalní přístup představuje transformaci v produkci vědění a ve využívání tohoto nového typu vědění pro transformaci společnosti a dosahování sociální spravedlnosti (Thornton Dill, Zambrana 2009). Kromě výzvy pro komplexní vědecké zkoumání nerovností (např. Bowleg 2008; Dubrow 2008; Choo, Ferree 2010; Winker, Degele 2011; Anthias 2012; v ČR např. Hašková, Křížková, Pospíšilová 2018) tedy zahrnuje intersekcionalní přístup i výzvu propojit produkci vědění s veřejnou politikou pro dosahování sociální spravedlnosti (viz např. Milevska 2011; Collins 2012; Carbedo, Crenshaw, Mays, Tomlinson 2013; Romero 2018).

Předložené číslo obsahuje sedm statí, z nichž tři jsou zaměřeny teoreticky a čtyři předkládají výsledky empirických výzkumů. První stať Kateřiny Kolářové, *Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie*, mapuje vývoj a současné kritiky intersekcionalní teorie a jejího využívání. Následující tři statí mají společné téma věku a stárnutí. Teoretická stať Jasny Mikić, Aleksandry Kanjuo Mrčely a Moniky Kalin Golob, *Gendered and 'Ageed' Language and Power Inequalities: An Intersectional Approach*, navrhuje možné směry intersekcionalního zkoumání reprodukce nerovností z hlediska genderu a věku prostřednictvím jazyka. Jaroslava Hasmanová Marhánková ve své stati *Sexualita a stárnutí – průsečíky ticha. Využití intersekcionalního přístupu při studiu zkušenosti stárnutí LGBT osob* zkoumá a představuje způsoby využití intersekcionalního přístupu při studiu stárnutí LGBT osob. Třetí statí, která se významně dotýká tématu věku a stárnutí a je zároveň první výzkumnou statí v tomto čísle, je příspěvek Emy Hrešanové a Aleny Glajchové, *Staré a cizí: Zranitelnost a intersekcionalita ve zdravotní péči*. Autorky navrhují nové pojetí konceptu zranitelnosti na základě jejich výzkumu seniorů a seniorek a matek migrantek v systému zdravotní péče v ČR. Tématu zdraví se dotýká i další výzkumná stať Aleny Křížkové, Hany Haškové a Kristýny Pospíšilové, *Zdravotní znevýhodnění, gender a vzdělání na trhu práce v intersekcionalní perspektivě*, která kombinuje kvantitativní a kvalitativní intersekcionalní analýzu pro zkoumání postavení žen a mužů na trhu práce z hlediska zdravotního stavu, dosaženého vzdělání a genderu. Lenka Formánková a Marta Lopatková ve své stati *Nerovná startovní čára? Intersekcionalní analýza počátků profesních drah jedenapůlté generace vietnamských mužů a žen na českém*

trhu práce zkoumají vzájemné působení faktorů, jež mají vliv na pracovní postavení vysokoškolaček a vysokoškoláků vietnamského původu, kteří se buď v ČR narodili, nebo do ČR přišli ve velmi útlém věku. Kateřina Glumbíková, Barbora Gřundělová a Alice Gojová ve svém výzkumu *Intersekcionalita útlaku u matek bez domova z azylových domů* ukazují, jakým způsobem vzájemné prolínání a spolupůsobení faktorů, jakými je gender, mateřství, samoživitelství, špatná socioekonomická situace, etnicita a bezdomovectví, produkují různé formy útlaku matek z azylových domů. Tematické číslo obsahuje také rozhovor Aleny Křížkové s Mary Romero, profesorkou na Arizonské státní univerzitě, která v současnosti předsedá Americké sociologické asociaci, o potenciálu intersekcionalního přístupu pro studium sociálních nerovností a dosahování sociální spravedlnosti. Na rozhovor navazuje Alena Křížková recenzí nové knihy Mary Romero *Introducing Intersectionality* (2018). Další z recenzí, jež se váže k tématu čísla, je recenze knihy *Intersectionality* (2016) od Ange-Marie Hancock, kterou napsala Klaudia Teichmanová.

Věříme, že toto tematické číslo přispěje k rozvíjení intersekcionalního přístupu jak při výzkumu sociálních nerovností, tak při snaze nerovnosti mírnit a dosahovat sociální spravedlnosti. Přejeme Vám příjemné čtení plně podnětů pro Vaši práci.

Literatura

- Anthias, F. 2012. „Intersectional What? Social Divisions, Intersectionality and Levels of Analysis.“ *Ethnicities* Vol. 13, No. 1: 3–19, <http://doi.org/10.1177/1468796812463547>.
- Bowleg, L. 2008. „When Black + Lesbian + Woman ≠ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research.“ *Sex Roles*, Vol. 59: 312–325, <http://doi.org/10.1007/s11199-008-9400-z>.
- Carbado, D. W., Crenshaw, K. W., Mays, V. M., Tomlinson, B. 2013. „Intersectionality: Mapping the Movements of a Theory.“ *Du Bois Review*, Vol. 10, No. 1, <http://doi.org/10.1017/S1742058X13000349>. INTERSECTIONALITY.
- Collins, P. H. 1990. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness and the Politics of Empowerment*. Boston: Unwin Hyman.
- Collins, P. H. 1993. „Toward a New Vision: Race, Class, and Gender as Categories of Analysis and Connection.“ *Jean Ait Belkhir, Race, Gender & Class Journal*, Vol 1, No. 1: 25–45. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41680038>.
- Collins, P. H. 2012. „Looking Back, Moving Ahead: Scholarship in Service to Social Justice.“ *Gender & Society*, Vol. 26, No. 1: 14–22, <http://doi.org/10.1177/0891243211434766>.
- Collins, P., Bilge, H. S. 2016. *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Crenshaw, K. 1991. „Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color.“ *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6: 1241–1299.
- Denis, A. 2008. „Review Essay: Intersectional Analysis: A Contribution of Feminism to Sociology.“ *International Sociology*, Vol. 23, No. 5: 677–694, <http://doi.org/10.1177/0268580908094468>.

- Dubrow, J. K. 2008. „How Can We Account for Intersectionality in Quantitative Analysis of Survey Data? Empirical Illustration for Central and Eastern Europe.“ *Ask: Research & Methods*, Vol. 17, No. 1: 85–100.
- Hancock, A. M. 2016. *Intersectionality. An Intellectual History*. New York: Oxford University Press, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199370368.001.0001>.
- Hašková, H., Křížková, A., Pospíšilová, K. 2018. „Intersekcionalní přístup ke zkoumání nezaměstnanosti.“ *Czech Sociological Review*, Vol. 54, No. 2: 171–197, <http://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.2.398>.
- Choo, H. Y., Ferree, M. M. 2010. „Practicing Intersectionality in Sociological Research: A Critical Analysis of Inclusions, Interactions, and Institutions in the Study of Inequalities.“ *Sociological Theory*, Vol. 28, No. 2: 129–149, <http://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01370.x>.
- Kolářová, M. 2008. „Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa/etnicita.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 9, č. 2: 1–10.
- Krekula, C. 2007. „The Intersection of Age and Gender Reworking Gender Theory and Social Gerontology.“ *Current Sociology*, Vol. 55, No. 2: 155–171. <http://doi.org/10.1177/011392107073299>
- Lombardo, E., Verloo, M. 2009. „Institutionalizing Intersectionality in the European Union?“ *International Feminist Journal of Politics*, Vol. 11, No. 4: 478–495, <http://doi.org/10.1080/14616740903237442>.
- McCall, L. 2005. „The Complexity of Intersectionality.“ *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 30, No. 3: 1771–1800, <http://doi.org/10.1086/426800>.
- Milevska, S. 2011. „Solidarity and Intersectionality: What Can Transnational Feminist Theory Learn from Regional Feminist Activism.“ *Feminist Review, conference*, e52–e61, <http://doi.org/10.1057/fr.2011.29>.
- Romero, M. 2018. *Introducing Intersectionality* (Short Intr). Cambridge: Polity Press.
- Thornton Dill, B., Zambrana, R. E. 2009. *Emerging Intersections: Race, Class, and Gender in Theory, Policy, and Practice*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Walby, S. 2007. „Complexity Theory, Systems Theory, and Multiple Intersecting Social Inequalities.“ *Philosophy of the Social Sciences*, Vol. 37, No. 4: 449–470, <http://doi.org/10.1177/0048393107307663>.
- Winker, G., Degele, N. 2011. „Intersectionality as Multi-level Analysis: Dealing with Social Inequality.“ *European Journal of Women's Studies*, Vol. 18, No. 1: 51–66, <http://doi.org/10.1177/1350506810386084>.
- Yuval-Davis, N. 2012. „Dialogical Epistemology—An Intersectional Resistance to the ‘Oppression Olympics’.“ *Gender & Society*, Vol. 26, No. 1: 46–54, <http://doi.org/10.1177/0891243211427701>.

© BY-NC Alena Křížková, Hana Hašková, 2018

© BY-NC Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2018